

2012

BINKEN SLAG!

Een eigenwijze kijk op
800 jaar Turnhout!

Theaterwandeling

Langs zeven verrassende locaties in Turnhout

regie • nathalie roymans • stijn van de wiel • dominic depreeuw

1

2

...

TURNHOUT
CULTUURSTAD VAN
VLAANDEREN 2012

BINKEN SLAG!

Een eigenwijze kijk op
800 jaar Turnhout!

WOORDJE VAN DE BURGEMEESTER

Als binken aan de slag gaan dan kan dit leiden tot initiatieven zoals deze 'Binkenslag'. Het wordt net iets anders dan gewoon, net een beetje meer verrassend. Turnhout leeft omdat mensen de stad maken, door samen kleine of grote dingen op te zetten in straten en buurten, in organisaties of bedrijven. Dat doet ook de vzw Herdenking Slag van Turnhout, één van de vele verenigingen die de stad rijk is. Een groep vrijwilligers gedreven door de passie voor uw en mijn stad.

2012 heeft Turnhout als cultuurstad Vlaanderen ondergedompeld in allerlei vormen van cultuur. En cultuur heeft ook een verleden. We kijken terug op ons erfgoed, op 800 jaar stad. Samen op zoek naar onze eigenheid, onze grote historische trots, maar ook onze kleine kantjes. Deze theaterwandeling laat U enkele markante plekken in de stad zien. Cultuur en geschiedenis hand in hand. Ze tracht de ziel van de stad bloot te leggen, soms met een knipoog, soms met een kwinkslag. Waarom zijn wij Turnhoutenaren zoals wij zijn ?

Namens het stadsbestuur dank ik iedereen die een bijdrage heeft geleverd aan deze Binkenslag. Ik wens U allen een aangename avond, een avond die misschien aan het denken zet. Een avond die U anders naar de stad doet kijken. Is Turnhout echt de eerste troost der staten of gewoon het stadje van m'n hert ?

Proficiat, succes met het initiatief en voor iedereen een 'geslaagde binkenavond'!

Francis Stijnen, Burgemeester stad Turnhout

Theaterwandeling

EEN FIERE STAD

800 jaar geleden was Turnhout een kleine nederzetting rond het jachtslot van de hertogen van Brabant. Het hertogdom omvatte toen zowat het huidige Noord-Brabant (NL.) met 's Hertogenbosch en de provincies Antwerpen en Brabant. Hertog Hendrik I schonk stadsrechten aan een aantal Kempische gemeenten, waaronder Turnhout. Beide partijen haalden hier economisch voordeel uit.

De stad werd nooit omwald en viel dus regelmatig ten prooi aan rondtrekkende legers of bendes. Maar Maria van Brabant en Maria van Hongarije gaven een nieuw elan aan de stad. En via Amalia van Solms, weduwe van Frederik Hendrik van Oranje, is de Nederlandse koningin nog steeds Vrouwe van Turnhout.

Een belangrijk wapenfeit in de 18e eeuw verleende ons definitief een plaats in de vaderlandse geschiedenis. Tijdens de Oostenrijkse tijd kwamen alle lagen van de bevolking in opstand tegen de drastische hervormingen van Jozef II. Op 27 oktober 1789 versloeg een legertje "patriotten" in Turnhout het machtige Oostenrijkse leger. Deze gebeurtenis vormde de aanzet tot een klein jaar onafhankelijkheid en als het ware de prelude voor de definitieve onafhankelijkheid in 1830.

In 1989 werd op grootscheepse wijze, met tentoonstellingen, publicaties en een massaspektakel, de 200ste verjaardag van dit heuglijk feit gevierd. In 1995 en 2001 volgden nog 2 opvoeringen, alle drie onder de leiding van Johan Dirx. Honderden gemotiveerde vrijwilligers schoten in actie, en plots waren de Turnhoutenaars weer fier op hun stad, en fier Turnhoutenaar te zijn.

En waarom zouden we ook niet fier zijn: onze stad heeft zoveel te bieden.

Dit jaar zijn we cultuurstad van Vlaanderen. Weer zijn een handvol gedreven mensen aan de slag gegaan om 800 jaar Turnhout op een originele en ludieke manier in beeld te brengen.

We doen dat in een intimistische theaterwandeling op 7 soms verrassende locaties waar telkens een ander aspect van de Turnhoutse geschiedenis aan bod komt. De toeschouwer wandelt max. 10 minuten naar elke volgende locatie en wordt begeleid door een gids en door muzikanten van de Muziekacademie.

Als voorzitter van de vzw "Herdenking Slag van Turnhout 1789" wil ik iedereen danken die zich heeft ingezet om dit mooie evenement waar te maken. Ze verdienen een dikke proficiat.

En u, die bij ons te gast zijt, wens ik een bijzonder aangename avond toe. Ik hoop dat u dit warme welkomgevoel in uw herinnering zult bewaren.

Chris Van Wijnsberghe, voorzitter vzw Herdenking Slag van Turnhout 1789

BINKENSLAG: 7 VERRASSENDE LOCATIES IN TURNHOUT

1 ER WAS EENS EEN KOPPEL HERTOGEN ... *de Warande / Kasteel*

Turnhout bestaat 800 jaar. In 1212 verkreeg Turnhout stadsrechten van Hendrik I. Aan het Kasteel keren wij even terug naar de tijd van toen en naar het moment waar Turnhout een stad wordt.

regie: Stijn Van De Wiel

2 DE LEGENDE VAN DE SEUZZIEPIKKERS *Begijnhof*

In dit spektakelstuk wordt komaf gemaakt met de suggestie dat de Turnhoutenaars niet meer zouden zijn dan ordinaire seuzziepikkers. U maakt kennis met een bende ware helden, die oog in oog komen te staan met de vijand en zonder verpinken hun leven op het spel zetten voor volk en vaderland!

regie: Nathalie Roymans

3 HET MIRAKEL VAN THEREZEKE MET DE VUILE POLLEKES *Heilig Graf*

Eén van de moeilijkste zaken bij het kantklossen was de kunst om het kantwerkje wit te houden. Daar hadden de zusters van de kantscholen zo hun eigen middeltjes voor: van het leggen van aluinsteen tussen de werkjes tot het snuiven van tabak of het drinken van een borrel jenever tegen de vuile adem. Eén keer per jaar werd er op bedevaart gegaan naar de kapel van Onze Lieve Vrouw ter Sneeuw. Daar bad iedereen voor een wit kantwerkje... vier jonge meisjes vertellen het verhaal van Therezeke met de vuile pollekes.

regie: Nathalie Roymans

4 HERT TEGEN HERT *Het Gevolg*

Turnhout heeft doorheen zijn geschiedenis heel wat markante figuren gekend: kunstenaars, politici, industriëlen, noem maar op. Ze blijven herinnerd in straatnamen. Maar daardoor kennen we gewoonlijk alleen nog de naam en weten we niet meer wie de persoon was en wat hij of zij heeft betekend. Vandaag komen de belangrijkste overleden Turnhoutenaars voor u nog één keer tot leven, aangevoerd door niemand minder dan Majoor Blairon. Hemels.

regie: Dominic Depreeuw

5 WAT INKT OP PAPIER *Speelkaartenmuseum*

Turnhout heeft zich wereldwijd door zijn speelkaarten op de kaart gezet. De grafische nijverheid is prominent aanwezig in de stad. Dat hebben we allemaal te danken aan mijnheer Corbeels. Hij legde de kiem voor een bloeiende Turnhoutse papierverwerkende industrie.

In 1910 echter kende de grafische nijverheid een dipje. De papierstaking. Een grimmige staking die maanden duurde en aanleiding gaf tot een staking op nationale schaal.

regie: Stijn Van De Wiel

6 SLAG VAN TURNHOUT *Hofpoort*

Je kan er niet omheen. Als er één belangrijke historische veldslag heeft plaatsgevonden in Turnhout, dan is het wel de Slag van Turnhout op 27 oktober 1789. Een beslissend moment in de onafhankelijkheidsstrijd van onze streken en een voorbode van wat later de Belgische staat werd. De mensen leefden en dachten anders toen. Hadden ze het mis achteraf gezien, of zijn we juist nu iets belangrijks kwijtgespeeld in de gemeenschap van vandaag? Een patriot spreekt u toe in zijn gesneuvelde woorden.

regie: Dominic Depreeuw

7 REQUIEM VOOR EEN TURNHOUTSE BAKSTEEN *oud postgebouw*

In de periode na de tweede wereldoorlog was het woord aan de vooruitgang. Dat ging gepaard met offers. Heel wat prachtige huizen en monumenten 'moesten' tegen de grond. Het oude 17e-eeuwse stadhuis werd zelfs gedeklasseerd om af te kunnen breken, zodat bussen en auto's beter konden passeren. Aan de oostkant van de Grote Markt is goed te zien wat de vooruitgang in Turnhout betekende: heel wat mooie architectuur van toen is weg en helaas vervangen door iets van een veel lager niveau. Die schoonheid zijn we definitief kwijt. Of niet? In het oude postgebouw is er misschien nog hoop.

regie: Dominic Depreeuw

Uitleg Binkenslag 2012

Verderop in deze brochure kan u een tekst lezen over de historie van de stad Turnhout.

BINKENSLAG, THEATERWANDELING 2012

WARANDEPLEIN: DE HERTOGEN EN HUN KASTEEL

Het ontstaan van Turnhout

Zonder hertogen van Brabant was er geen sprake van het Kasteel van Turnhout, ja had zelfs het huidige Turnhout niet bestaan. De hertogen, aanvankelijk graven van Leuven, breidden in de 12e en 13e eeuw hun macht vanuit Leuven en Brussel uit naar het noorden. Uiteindelijk zou het hertogdom het hele gebied van de huidige provincies Vlaams-Brabant, Antwerpen en, over de grens, Noord-Brabant omvatten. De hertogen onderwierpen de lokale machthebbers aan hun macht door hun gronden in leen te nemen in ruil voor militaire bescherming maar ook door “vrije steden” te stichten. De inwoners van zo’n “vrijheid” waren letterlijk “vrij”, ze hoefden geen belastingen te betalen of werken uit te voeren voor een heer. Het gevolg was dat mensen massaal de landerijen van de lokale machthebbers verlieten en zich in de nieuwe centra kwamen vestigen.

Turnhout was ook zo’n nieuwe vrijheid. Het jaar van oprichting is 1212 of enkele jaren daarvoor. We weten dat omdat in 1212 de heer van Breda een overeenkomst afsloot met hertog Hendrik I. Die overeenkomst ging net over al die mensen die Breda verlieten om zich in de nieuwe “vrijheden”, waaronder Turnhout, te vestigen. Vóór 1200 bestond er al een kleine nederzetting in Turnhout, maar het huidige uitzicht van het centrum van de stad is volledig bepaald door de stichting van een vrijheid: het marktplein met rondom huizen, de stenen kerk in het midden van de markt en vlakbij... een kasteel.

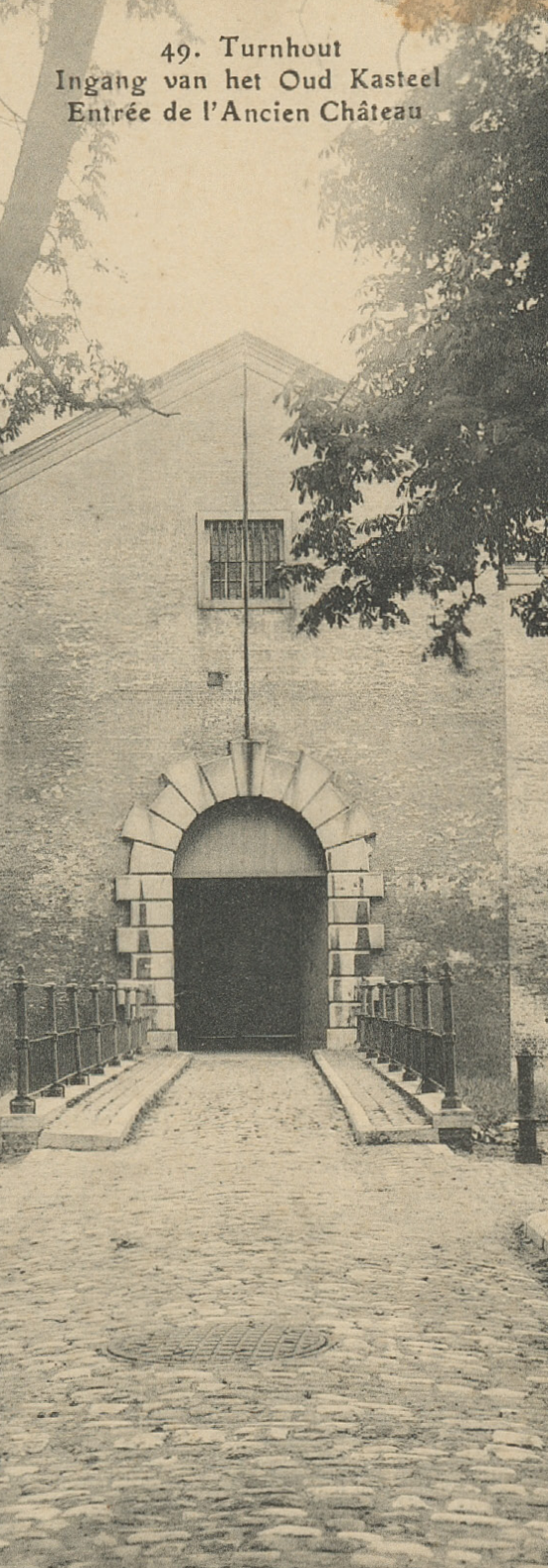
***Turnhout krijgt
zijn vrijheid in
1212.***

Geschiedenis van het kasteel

Vanaf de 13e eeuw verbleef de hertog meermaals in Turnhout. Hij had hier een “jachthuis” en een jachtdomein. Hoe dit jachthuis er uitzag is niet bekend, maar wellicht lag het op de plaats van het huidige kasteel. Het is Maria van Brabant die in de 14e eeuw het kasteel grotendeels zijn huidige uitzicht gaf: een vierkant grondplan met een hoge vierkante “donjon” (versterkte toren). Zij was “vrouw van Turnhout”, zij had namelijk het land van Turnhout in leen gekregen als deel van haar bruidsschat, en vestigde zich na de dood van haar echtgenoot definitief in Turnhout. Omdat het bestaande “jachthuis” niet erg comfortabel moet zijn

49. Turnhout
Ingang van het Oud Kasteel
Entrée de l'Ancien Château

geweest, liet ze het volledig herbouwen.

In de daaropvolgende eeuwen werd het kasteel nog verschillende malen verbouwd en uitgebreid, o.a. door Antoon van Bourgondië in het begin van de 15e eeuw en door Margaretha van Oostenrijk in het begin van de 16e eeuw. Maria van Hongarije liet halfweg de 16e eeuw het kasteel grondig onder handen nemen, waardoor het een meer eigentijds uitzicht kreeg met grote ramen en speklagen van bak- en zandsteen. In 1597 brandde het kasteel gedeeltelijk af, waarna het lange tijd een ruïne bleef. Door toedoen van Amalia Van Solms en Maria Van Zimmeren werd het kasteel in de tweede helft van de 17e eeuw enigszins in zijn oude luister hersteld. De afgebrande noordvleugel werd pas in 1694 herbouwd onder Willem III.

Het nieuwe kasteel

Het huidige uitzicht van het kasteel dateert echter van... 1911! In 1908 kocht het provinciebestuur het vervallen gebouw, dat ondermeer dienst had gedaan als gevangenis, van de stad om het volledig te verbouwen als gebouw voor de rechtbank. De provinciaal architect Jules Taeymans koos voor een zeer grondige "restauratie", eigenlijk een volledige verbouwing, van de daken en de gevels in 16e-eeuwse stijl. Hij verhoogde de torens en liet een nieuw poortgebouw en een nieuwe brug bouwen. De gracht rond het kasteel, die was dichtgegooid, werd terug met water gevuld. Ook het interieur werd helemaal opnieuw ingericht, in een statige, barokke stijl.

BEGIJNHOF: DE BESTE TURNHOUTENAAR HEEFT NOG EEN SEUZZIE GEPIKT OF IS HET EEN KOE?

Van Turnhoutenaars wordt soms gezegd dat het “seuzziepickers” zijn. Eigenlijk luidt de volledige uitdrukking: “De beste Turnhoutenaar heeft nog een seuzzie gepikt”. Een seuzzie is een “sargie”, een deken. Hierbij wordt dan vaak verwezen naar de Turnhoutenaars die op het einde van de Eerste Wereldoorlog Duitse depots plunderden en er vandoor gingen met de paardendekens. Volgens Jos Aerts (1909-1982) die in de jaren 1950 en 1960 het Turnhoutse dialect noteerde, kan “seuzzie” echter even makkelijk vervangen worden door “klak”, “paard”, “koe”, “varken” en “hesp” en zijn deze uitdrukkingen veel ouder. Eén verklaring voor de oorsprong van de uitdrukking verwijst naar het feit dat in de middeleeuwen de inwoners van de omliggende dorpen hun vee mochten laten grazen op de heide, maar dat verloren gelopen dieren het bezit werden van de heer van Turnhout. Dat zou dan ook een verklaring zijn voor “de beste Turnhoutenaar”. Wat er ook van zij, de uitdrukking komt ook buiten Turnhout voor. Zo zei men in Vlaanderen: “De beste Duitser heeft een paard gestolen”, en ook dat verwees uiteraard naar de oorlog. In onze regio lijkt het vooral te maken te hebben met de talrijke rondtrekkende handelaars en leurders uit Turnhout die volgens de inwoners van andere gemeenten niet helemaal te vertrouwen waren.

*Seuzziepickers,
muggenblussers,
binken*

De bekendste spotnamen voor Turnhoutenaars zijn “muggenblussers” en “binken”. Naar het voorbeeld van Brugge, Mechelen en Tienen, rukten ook de Turnhoutenaars in 1755 uit om een fictieve brand in de kerktoren te blussen. Het voorval zou zich in 1913 nog eens herhalen toen de klok werd geluid voor een vermeende brand in het kasteel. Het bleek een werkman te zijn die in één van de kamers van het kasteel een vuur had aangemaakt om zijn avondeten klaar te maken. “Binken” verwijst dan weer naar “lomperiken”, “botteriken”. Ook dit zou een bijnaam geweest zijn voor de rondtrekkende Turnhoutse leurders.

HEILIG GRAF: KANTONDERWIJS

Historiek

Net als in andere kleine steden werkten een vrij groot aantal Turnhoutse vrouwen in de 18e eeuw en de 19e eeuw in de kantnijverheid. In opdracht van handelaars, die hen het katoenen of linnen garen en de patronen leverden, maakten zij thuis kantstukjes. De oudste vermeldingen van kantproductie in Turnhout dateren uit de 17e eeuw. De begijntjes op het Begijnhof waren toen actieve kantklosssters en ook in het weeshuis van de stad werden de meisjes aan het werk gezet. Bij de begijnen kon men tegen betaling van schoolgeld het maken

***Rond 1900
verdienden ze
gemiddeld 1 tot 1,50
frank per dag***

van kant aanleren. Later openden er ook privé-schooltjes bij ervaren kantwerksters thuis. Einde 18e eeuw waren er in Turnhout zo'n 500 tot 1.000 vrouwen en meisjes actief in de nijverheid, een aantal dat einde 19e eeuw steeg tot 3.000. Het aantal werksters kon van jaar tot jaar sterk verschillen als gevolg van de economische toestand en het aantal opdrachten dat de kanthandelaars in hun orderboekje hadden. De nijverheid bleef in Turnhout bestaan tot de Tweede Wereldoorlog.

Het leven als kantklosser

Het maken van kant gebeurde niet voor het plezier of als hobby, maar uit bittere noodzaak, om iets bij te verdienen. In een periode zonder ziekteverzekering of werkloosheidsuitkering was dit voor een arm gezin de enige manier om het inkomen wat aan te spekken. De meisjes van het gezin leerden het vak van hun moeder of grootmoeder of gingen naar een privé-schooltje. Het was zeker geen prettig werk. Eén auteur noemde het "een brutale vorm van vrouweuitbuiting". Kantklosssters klopten lange uren, tien tot twaalf uur per dag, gebogen over het kantkussen en werden pas betaald als het kantstuk was afgewerkt. Ze waren volledig overgeleverd aan de willekeur van de kanthandelaars (de kantklitsers), die hun erg weinig en soms zelfs in natura betaalden. Rond 1900 verdienden ze gemiddeld 1 tot 1,50 frank per dag, slechts de helft van wat een ongeschoolde arbeider kreeg.

Van het kantwerk alleen kon een gezin dus niet leven. Ook de erbarmelijke toestanden in de privé-schooltjes werden meermaals aangeklaagd. Kinderen zaten er dicht op elkaar in slecht verluchte en verlichte kamertjes. Buiten het kantklossen kregen ze afgezien van wat catechese geen onderwijs.

Kantschool H.Graf

In 1871 starten de kanunnikessen van het H. Graf met een kantschool in het toenmalige Papestraatje (Baron du Fourstraat). In tegenstelling tot de privé-schooltjes kregen de meisjes er ook een algemene vorming. De school in de Klinkstraat werd dan weer in 1910 opgericht als “modelkantschool” door de christelijke vakbond. De school had als doel om de leerlingen in de beste omstandigheden het

kantklossen aan te leren, naast lezen, rekenen en huishoudelijke vakken. De oprichters wilden met de nieuwe school ook vermijden dat vrouwen kozen voor een job in één van de Turnhoutse fabrieken. Vrouwen hoorden volgens de toenmalige katholieke moraal thuis aan de haard en dankzij het kantklossen hoefden ze niet buitenshuis te gaan werken. Ook in omliggende gemeenten ontstonden rond die tijd kantscholen: Meerhout, Oosthoven, Oud-Turnhout en Ravels. De school in Ravels is trouwens momenteel een afdeling van de Stedelijke Academie voor Schone Kunsten van Turnhout. Kant gemaakt in Turnhout werd via tussenhandelaars verkocht in Antwerpen, Brussel, Parijs en tal van andere grote steden. “Turnhoutse kant” bestond niet, men maakte kant naar het model van Parijs, Rijsel en Mechelen, maar de stad was wel wijd en zijd bekend om het erg fijne kantwerk. Het Taxandriamuseum bewaart een zeer uitgebreide kantcollectie.

HET GEVOLG: BEKENDE TURNHOUTENAARS

Taxandria

Vanaf zijn ontstaan in 1903 verzamelde de Geschied- en Oudheidkundige Kring Taxandria naast boeken en kunstvoorwerpen ook documentatie over Kempense “personaliteiten”. Deze collectie groeide uit tot een verzameling van bijna 1.800 mappen en mapjes, met daarin krantenknipsels, brieven, klein drukwerk en zelfs... lokjes haar. Eén derde van de documentatiemappen heeft betrekking op mannen en vrouwen die iets te maken hebben gehad met Turnhout. We kiezen een aantal “personaliteiten” uit die een grote invloed hadden op de geschiedenis van de stad. Zonder hen had Turnhout er nu wellicht anders uitgezien.

De 3 vrouwen van Turnhout

Op het oudste zicht op Turnhout, een gravure uit 1667, zijn ze prominent aanwezig: de drie “vrouwen van Turnhout”. “Onze” Maria van Brabant (1325-1399), want er waren er verschillende, was de dochter van hertog Jan III. Bij haar huwelijk met de hertog van Gelre in 1347 kregen de jonggehuwden het land van Turnhout in pand en later in leen. Maria vestigde zich na het overlijden van haar man in 1371 definitief in Turnhout. Dankzij haar kreeg Turnhout de allures van een stad: ze liet het kasteel grondig verbouwen, richtte een markthal op, voorloper van het latere stadhuis, gaf de stad zijn twee jaarmarkten en stichtte de priorij van Corsendonk (1395), het kapittel van kanunniken van de Sint-Pieterskerk (1398) en wellicht ook het Turnhoutse begijnhof.

Twee eeuwen later werd een tweede Maria, Maria van Hongarije, vrouwe van Turnhout. Ze was niet de eerste de beste. Zij was de zus van Karel V, tot 1526 koningin van Hongarije en bestuurde als landvoogdes de Nederlanden. Karel V schonk zijn zus in 1545 en 1546 Binche, Mariemont en ook

Maria van Brabant

Maria van Hongarije

Amalia van Solms

Turnhout. Net als in de eerste twee steden liet ze ook hier het kasteel grondig verbouwen tot een heus paleis. Ook de “warande”, het bijhorende park, werd ingericht met fonteinen en exotische planten. Maria verbleef echter zelden in Turnhout.

Amalia van Solms (1602-1675) ten slotte, was de derde “vrouwe”. In 1648 werd na jarenlange gevechten de grens getrokken tussen Nederland en het huidige België, dat in Spaanse handen bleef. Het land van Turnhout kwam echter in het bezit van Amalia van Solms, de weduwe van één van de zonen van Willem van Oranje. Amalia liet het verwoeste kasteel heropbouwen door architect Pieter Post. Ze verbleef bijna elk jaar meerdere maanden in Turnhout en bemiddelde ten gunste van de stad als de overheid in Brussel belastingen hief en goederen opeiste tijdens de nieuwe oorlog met Frankrijk.

Enkele bekende mannen

Als Turnhout momenteel bekend is als speelkaartenstad is dat hoofdzakelijk te danken aan Philippe Jacques Brepols (1778-1845). In 1800 nam Brepols de drukkerij over van zijn baas Pieter Corbeels, die in 1799 was gefusilleerd door de Fransen omwille van zijn verzetsactiviteiten. Corbeels was trouwens van Leuven verhuisd naar de verlaten Kempen net omwille van die clandestiene activiteiten. Als uitstekende zakenman wist P.J. Brepols in de dertig daaropvolgende jaren de kleine handelszaak en drukkerij uit te bouwen tot een internationaal bekende firma gespecialiseerd in het drukken van boeken, volksprenten, sierpapier en... speelkaarten. Wanneer medewerkers van het bedrijf hun eigen papierfabriek opstarten (Glénisson-van Genechten, Wellens-Delhuvienne), ontstaat er een bikkelharde concurrentie. Als gevolg van deze strijd worden door de verschillende fabrieken letterlijk de grenzen verlegd en veroverd de Turnhoutse speelkaart de wereld.

De Turnhoutse architect Jules Taeymans (1872-1944) heeft als provinciaal architect verantwoordelijk voor het arrondissement Turnhout het uitzicht van tal van openbare gebouwen in de Kempen bepaald. Hij ontwierp gemeentehuizen, pastorieën, kerken en scholen. Bekende voorbeelden uit Turnhout zijn het

Philippe Jacques Brepols

Heilig Grafinstituut (1911-1923), de OLV-Middelareskerk (1929-1931) en het kasteel (1909-1911). Als privé-architect ontwierp hij in de eerste helft van de 20e eeuw ook heel wat huizen in Turnhout. Samen met zijn vader en twee broers, Xavier en Lode Taeymans, allen architecten, bepaalde hij letterlijk het uitzicht van de stad.

Dankzij Victor Van Hal (1852-1918), advocaat en burgemeester van Turnhout van 1895 tot 1918, werd Turnhout aan het begin van de 20e eeuw een moderne stad. Hij zette immers door met de plannen om in Turnhout grootschalige “gezondheidswerken” uit te voeren: riolen en een waterleiding. Tot dat moment haalden de bewoners water uit putten en van één van de stadspompen. Vuil water werd afgevoerd via één van de vele beekjes die door het centrum liepen. De kans op vervuiling van het drinkwater en de verspreiding van ziektes was reëel. De discussie startte in de gemeenteraad al in 1886, maar het was Van Hal die de knoop doorhakke. Na de toekenning van een lening door de nationale overheid van 2 miljoen frank gingen de werken in 1899 van start. In juni 1904 werd het waterleiding- en riolenet samen met de watertoren officieel in gebruik genomen. Tegelijkertijd waren ook in heel de stad nieuwe stoepen aangelegd en was de Grote Markt heraangelegd. Het waren de grootste werken die Turnhout tot dan toe had gekend. Victor Van Hal overleed in Nederland, waar hij bij de start van de Eerste Wereldoorlog verbleef.

Maar een stad kan ook té modern zijn. Henri (“Rik”) Bauweraerts (1904-1975), apotheker en van 1946 tot 1970 de langst “zittende” burgemeester van Turnhout, bepaalde het huidige uitzicht van de Grote Markt. De jaren 1960 waren een periode met een groot geloof in modernisering en vooruitgang: er kwamen autosnelwegen, industrierterreinen en grootschalige bouwprojecten. Ook Turnhout deed mee aan de vernieuwingsgolf. Het beschermde 17e-eeuwse huis “Den Thoren” en een aanpalend historisch pand moesten in 1959 wijken voor het huidige stadhuis. Helemaal onbegrijpelijk en onnodig was de afbraak in 1961 van het oude, 18e-eeuwse stadhuis tussen de Sint-Pieterskerk en de Herentalsstraat.

Nog in de jaren zestig werd er een bijzonder plan van aanleg

“Urbanisatie Grote Markt” goedgekeurd. Het trok niet alleen de toegestane bouwhoogtes op, zodat veel bestaande woningen werden vervangen door nieuwe flatgebouwen, met voorzag ook “meer ruimte” door de afbraak van de 18e-eeuwse woningen tegen de noordzijde van de kerk en van alle woningen op de hoek met het Zegeplein. Enkel de eerstgenoemde sloop werd uitgevoerd in 1968. Rik Bauweraerts was echter ook de man achter de spectaculaire boringen naar een warmwaterbron op 800 meter diepte in 1953-1954. Niet zo verwonderlijk want Bauweraerts was amateur-geoloog. Eigenlijk was het bedoeling om petroleum te vinden! Het water werd tot 1974 gebruikt voor het stedelijk zwembad “Kursaal” op de Grote Markt.

***Wanneer
medewerkers van
het bedrijf hun
eigen papierfabriek
opstarten
(Glénisson-van
Genechten, Wellens-
Delhuvette),
ontstaat er een
bikkelharde
concurrentie.***

SPEELKAARTENMUSEUM: DE PAPIERSTAKING VAN 1910

Sociale onrust

Honderd jaar geleden was er in Turnhout, net zoals in andere Belgische industriesteden, heel wat sociale onrust: in zowat elk jaar tussen 1895 en 1914 brak er een werkstaking uit. De jonge christelijke en socialistische vakbonden steunden de arbeiders in hun verzet tegen de slechte werkomstandigheden. Het lijkt nu onvoorstelbaar, maar arbeiders werkten toen tien tot elf uur per dag, zes dagen per week en dit in ongezonde en soms gevaarlijke omstandigheden. Voor deze lange uren kreeg een ongeschoolde arbeider in Turnhout zo'n 2,50 tot 3 frank per dag. Geschoolde arbeiders verdienden 4 frank. Voor een doorsnee gezin bleef er na het betalen van de huur van een kleine woning (ca. 0,30 frank per dag) en voedingsmiddelen bitter weinig geld over. 500 gram boter of 1 kg varkensvlees kostte bijvoorbeeld 1,50 frank, een groot brood 0,50 frank, 1 kg koffie 2,50 frank. Vergeten we ook niet dat arbeiders, die werkloos of ziek werden, hun inkomen verloren. Vrouwen maar ook kinderen moesten aan de slag om iets bij te verdienen. Nog in 1910 plaatste de boekbinderij van Brepols en Dierckx een advertentie voor "meisjes vanaf 12 jaar van goed gedrag". In juni 1910 brak één van de grootste en langste stakingen uit in de Turnhoutse geschiedenis: een half jaar lang staakten zo'n 500 papierbewerkers.

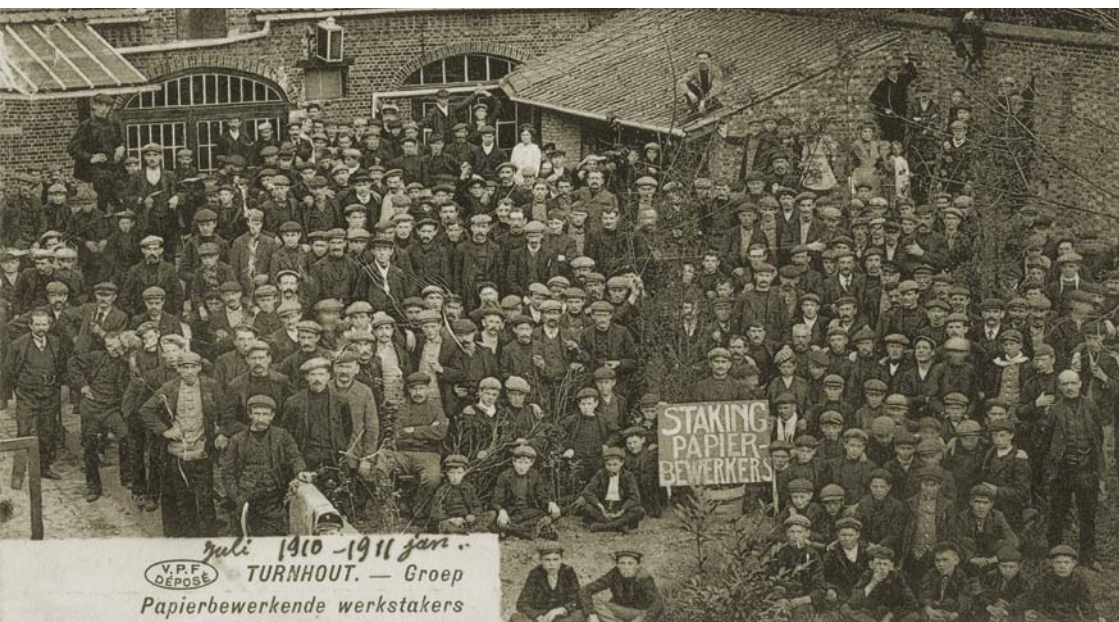
Nieuw reglement bij "La Turnhoutoise"

Aanleiding van de staking was de invoering van een nieuw reglement voor het interne pensioenfonds bij papierfabriek "La Turnhoutoise" begin juni 1910. Het reglement was duidelijk tegen de vakbonden gericht: iemand die lid was van een vakbond kon zich niet aansluiten bij het fonds, terwijl aangesloten arbeiders zouden "bevoordeeld worden in het bekomen van opslag". De lokale afdelingen van de socialistische en christelijke vakbond waren intussen goed georganiseerd en konden zo'n inbreuk op het verenigingsrecht niet over hun kant laten gaan. Zij eisten een wijziging van het reglement en betrokken er ook hun regionale en nationale federaties bij.

Toen de directie niet toegaf en er zelfs arbeiders werden ontslagen, besloot de socialistische vakvereniging vanaf 17 juni enkele dagen het werk neer te leggen.

De christelijke vakbond volgde op 21 juni. Toen deze laatste echter op 24 juni, na het voeren van onderhandelingen, het werk weer liet hervatten, bleven de socialistische vakbondsleden verder staken. Zij eisten nu de afschaffing van het reglement en van het oneerlijke boetesysteem (bv. bij te laat komen, beschadigen) dat in meeste fabrieken gebruikelijk was. Dat de socialistische

***"in het
Papenstraatje,
smaad aan politie
door gebaren" (5
oktober 1910)***

vakbond op een grote aanhang kon rekenen, bewijst de snelle verspreiding van de staking naar vijf andere papierbedrijven in juli 1910.

Het hele jaar bleef het onrustig in Turnhout. In het archief van de gemeentepolitie zijn daarvan talrijke verwijzingen terug te vinden:

"aanslag op de vrijheid van arbeid in de herberg van Vervecken in de Herenthalsstraat" (19 september 1910)

"slagen aan meestergast fabriek Dufour, 2 ½ ure 's avonds" (2 oktober 1910)

"klacht van Alfons Van Bladel, fabriekwerker Turnhoutoise, door onbekenden mishandeld in de Papenbruggestraat" (6 oktober 1910)

"onderzoek van verbrijzeling van ruiten bij Muesen Jos, 36 j., fabriekwerker" (6 oktober 1910)

Einde van de staking

Tegen december 1910 was duidelijk dat de staking niet vol te houden was. De arbeidsplaatsen van de stakers werden in september en oktober ingevuld met werkwilligen. In januari 1911 beschouwde de Belgische Werkliedenpartij de staking dan ook als beëindigd. Ondanks deze nederlaag bleef de socialistische beweging op kleinere schaal actief in Turnhout. In datzelfde jaar werd trouwens het eerste socialistische gemeenteraadslid verkozen. Pas na de Eerste Wereldoorlog zou de partij echt doorbreken.

HOFPOORT: SLAG VAN TURNHOUT

Keizer Jozef II

Vanaf 1715 viel het huidige België, tot dan toe in Spaanse handen, door toedoen van Groot-Brittannië en Nederland onder controle van Oostenrijk. Uit onze lessen geschiedenis herinneren we ons allemaal nog keizerin Maria-Theresia en haar zoon, keizer Jozef II. Jozef II was voorstander van een modern bestuur in zijn rijk, naar het voorbeeld van Pruisen en Rusland: een nieuwe indeling in provincies en arrondissementen, de reorganisatie van de rechtbanken, de organisatie van een degelijk onderwijs, afschaffing van kloosters die zich niet bezighielden met onderwijs en ziekenzorg, oprichting van nieuwe kerkhoven buiten de centra, één centraal seminarie voor de opleiding van priesters. Uiteraard wekte al deze inmenging heel wat wrevel op bij de lokale machthebbers en de kerk en vanaf 1787 ontstonden er protesten en onlusten.

Opstand

De situatie werd in 1788-1789 nog verergerd door hoge voedselprijzen en werkloosheid. De opstanden in Parijs (1789) werkten inspirerend. Vrijwilligers organiseerden een leger van “patriotten” net over de grens in Noord-Brabant om de Oostenrijkers te verdrijven. Op 24 oktober 1789 was

het zover: 3000 “vrijheidsstrijders” onder leiding van generaal Van der Mersch trokken zonder veel tegenstand via Hoogstraten naar Turnhout. Omdat ze wisten dat ze in open veld het onderspit zouden delven tegen het veel beter uitgeruste regeringsleger, verschansten ze zich in de stad. In de Gasthuisstraat maakte men barricaden met karren, meubels en tonnen.

3000 Patriotten tegen het Oostenrijks leger

In de vroege ochtend van 27 oktober bereikte een Oostenrijks leger van zo'n 3.500 man onder generaal Schroeder Vosselaar. Hoewel zijn troepen moe waren door de tocht vanuit Lier ging Schroeder onmiddellijk tot de aanval over. Langs drie straten trokken de Oostenrijkers makkelijk Turnhout binnen. De stad had immers geen omwalling zoals bijvoorbeeld Herentals en was dus slecht

Generaal Van der Mersch

POSTGEBOUW: VERDWENEN GEBOUWEN EN MONUMENTEN

Verdwenen gebouwen

Na de Tweede Wereldoorlog veranderde Turnhout grondig van uitzicht. De vooroorlogse stad, zoals die nog te zien is op oude prentbriefkaarten en de film die de Turnhoutse amateur-cineast Jef Van Noten in 1946 tijdens een rondgang door de stad maakte, maakte plaats voor het Turnhout dat we nu kennen. Op de Grote Markt werden het historische stadhuis (1962) en de 18e-eeuwse huizen tegen de noordkant van de kerk (1968) afgebroken. Met deze laatste verdween ook de Victor Van Halstraat, de straat tussen de kerk en de noordzijde van de Markt. In de plaats van huis Den Thoren kwam een nieuw stadhuis in een opvallend moderne stijl. In de jaren erna werden heel wat statige gevels op de Grote Markt vervangen door banale appartementsgebouwen. Zo verdwenen het huis “Den Engel” op de hoek met de Paterstraat en het historische pand tussen het postgebouw en “t Steentje”. Vlakbij, in de Herentalsstraat, verdween in 1972 de kerk van het Sint-Jozefcollege uit 1860. Het is tegen deze kaalslag dat de vereniging “Stad voor de Mens” in de jaren 1970 in het verweer kwam.

De ringlaan

Eén van de opvallendste bouwwerken na de Tweede Wereldoorlog was de ringlaan. Hoewel de bedding al in 1937-1940 was onteigend, werd het grootste deel van de ring gerealiseerd in 1950-1969. Langs deze nieuwe weg kwam een nieuw ziekenhuis (1957), een nieuwe sporthal (1957), de Stedelijke Handelsschool (1972), industrieterreinen en KMO-zones.

De Warande en het station

In de Warandestraat maakte het 19e-eeuwse ziekenhuis, tussen Kasteel en gevangenis, in 1967 plaats voor het cultuurcentrum De Warande. Het ziekenhuis was in 1875 opgetrokken door de voorganger van het huidige OCMW omdat de oude gebouwen in de Gasthuisstraat, vandaar de naam van die straat, te klein waren geworden. De nieuwe gebouwen waren aangelegd in de vorm van een kruis, met een grote kapel die uitgaf in de Warandestraat. Begin jaren zestig had het stadsbestuur aanvankelijk plannen om de nieuwe schouwburg en ook de stedelijke academies in de oude gebouwen onder te brengen. Uiteindelijk koos men voor een nieuw en opvallend ontwerp, de huidige Warande. Men had wel het ongeluk dat de prachtige, rode beuk aan de ingang, waar men in het ontwerp rekening mee had gehouden, na drie jaar moest worden omgezaagd na een zwamaantasting.

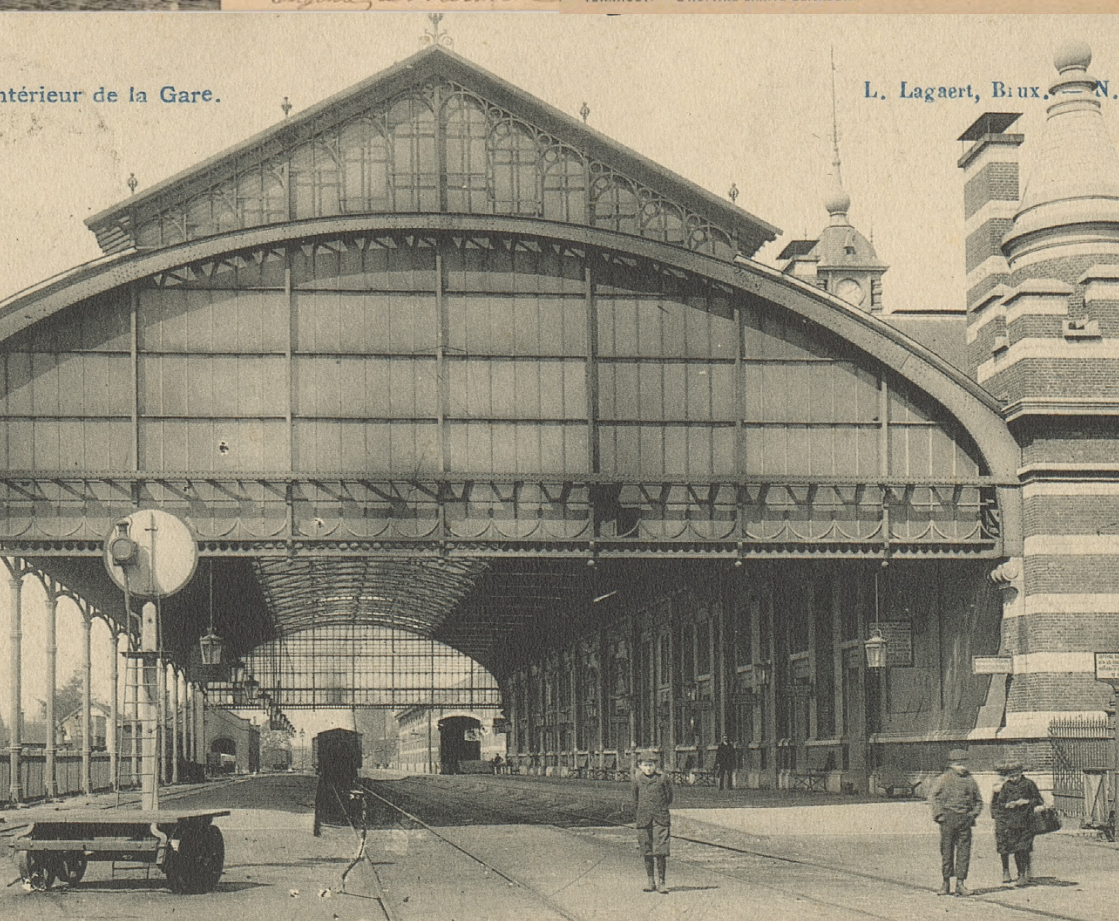
Gelukkig behield Turnhout, in tegenstelling tot vele andere provinciesteden, zijn mooi stationsgebouw. Het werd gebouwd in 1896. Oorspronkelijk had het gebouw een imposante overdekte spoorhal van glas en staal, gerecupereerd van het station Antwerpen-Oost. In het Stadsarchief worden de

1. — TURNHOUT. — L'HOTEL DE VILLE
Engelm. et Pelonière

— TURNHOUT. — L'HOPITAL SAINTE-ELISABETH.

Intérieur de la Gare.

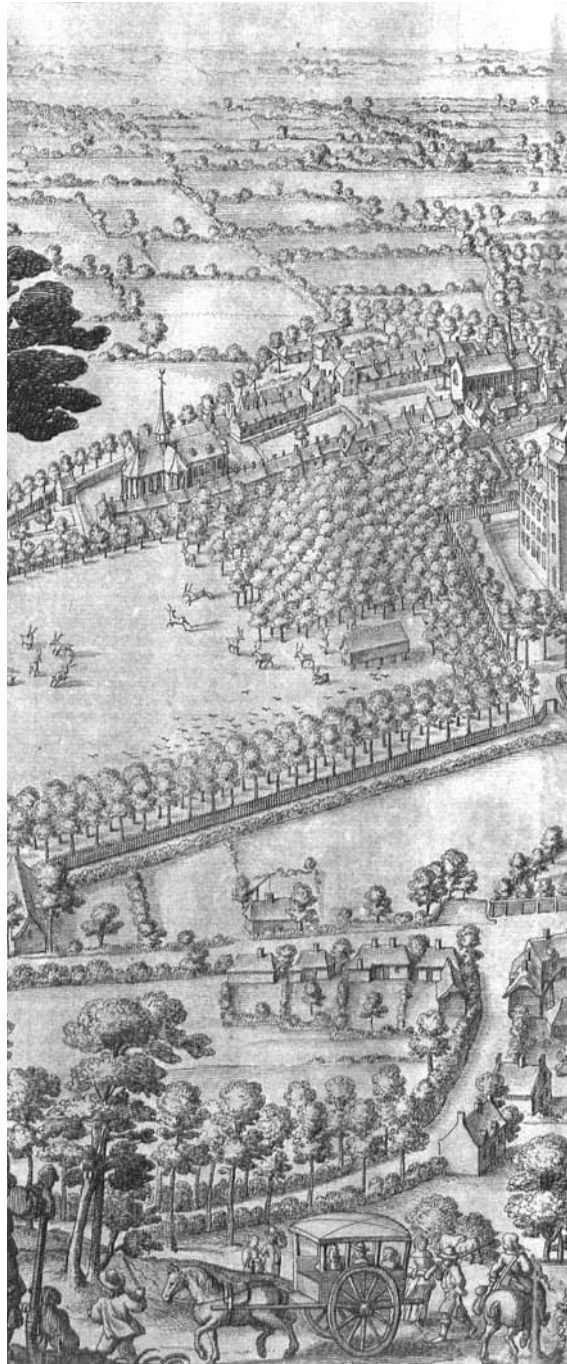
L. Lagaert, Baux. N.

bouwtekeningen van deze spoorhal bewaard. De hal verdween helaas onder de sloophamer in 1950.

Fabrieksgebouwen in de stad

De grote 19e-eeuwse fabriekspanden lagen in het kleine Turnhout in of dicht tegen het centrum: Brepols op de hoek van de Paterstraat en de Grote Markt, Glénisson en VanGenechten in de Warandestraat, Biermans in de Spoorwegstraat en Van Genechten op de de Merodelei. De meeste van deze gebouwen werden na het stopzetten van de productie afgebroken. In het kader van het Turnhova-project werd het kantoorgebouw van Brepols uit 1937 bewaard en in de Druivenstraat vind je het Nationaal Museum van de Speelkaart in een gerestaureerd fabrieksgebouw van de papier- en speelkaartenfabriek Mesmaekers.

*Bart Sas, stadsarchivaris
augustus 2012*

TURNHOUT
CELEBRE TAXANDRIÆ
MUNICIPIUM

ALGEMENE ORGANISATIE

Chris Van Wijnsbergh, Erik Crols, Francis Stijnen, Luc Devisser, Mark Jacobs

REGIE:

Dominic Depreeuw, Nathalie Roymans, Stijn Van de Wiel

PRODUCTIELEIDING:

Jan Seurinck, Toby Van Beeck

ACTEURS:

Adriaan Vermeiren, An De Vos, An Segers, Angelique Proost, Annelies Foquat, Annemie Ceelen, Annemie Hannes, Anne-Sophie Lauwers, Antje Van Der Steen, Bart Mellis, Bjins Rombouts, Brgitte Peeraer, Chris Janssens, Cyriel Verbist, David Lenaerts, Dennis Haans, Dirk Van Gelder, Dirk Vandervelden, Dora Diels, Eddy van de Mierop, Elke Van Hoye, Ellen Nuyens, Elvira Petit, Emily Van Reusel, Fenna Maes, Frans Van Eyck, Frans Waumans, Jan Baeten, Jan Maes, Jan Sels, Jan Wuyts, Janna Dergent, Jean Dierckx, Jef Segers, Johan Van Dorsselaer, Joris Gielen, Jules Hermans, Katleen Lemmens, Kris Lenders, Luc Vervliet, Ludgarde Soffers, Marc Van Walderen, Marthe Horemans, Marlies Bryssinck, Martine Roefs, Martine Van Cantfort, Maurice Van Tiggel, Mevr. Van Cantfort – Moonen, Michai Gijzen, Nelis Jespers, Patrick De Ram, Paul Ooms, Raf Jansen, Raymond Van Gorp, Ria Ooms, Rik Croenen, Rita Leys, Rob Daniels, Roel Loots, Rogier Janssen, Rudi Clausen, Sander Horemans, Staf Smets, Symen Gielis, Viv Janssens, Yannick Vermeer, Yves Vrijhoeven, Zjef Hermans, **Dansgroep Zonne:** Ann Craene, Ann Van Der Flaas, Anne Moris, Ans Van Trier, Bert Van Den Nieuwenhuyzen, Bob Cornelis, Dirk Sloomans, Evelien Sloomans, Filip Dresselaers, Francine Baeten, Frie Verboven, Gunter Volders, Ilse Cornelis, Imke Debeuckelaer, Ingrid Cornelis, Irene Deckx, Jan Huybrechts, Jessica De Queker, Jo Vermeiren, Johan Van Thienen, Josiane Driesen, Juul Appels, Karel Soethoudt, Karine Heurckmans, Karl Schyvens, Kato Van Deun, Lea Vermeersch, Lies Van Thienen, Melissa Hens, Mai Van de Kerkhof, Marc Willems, Maria Putzeys, Marie-Thérèse Stevens, Marij Verheyen, Marleen De Vis, Max de Brabandere, May Leyten, Michiel Sloomans, Mieke Lauwers, Nicole Smet, Paul De Queker, Paula Strubbe, Peter Van Meir, Reinilde Brouwers, Riet Van De Reyd, Rita Janssens, Rita Lagey, Sara Van Raemdonck, Sietse Willems, Sonja De Loose, Tom Lemmens, Yvonne Adriaensen,

Paarden: Mexicali, Tjeerd, Whoopi

WERKGROEPVERANTWOORDELIJKEN

Erik Maes: coördinator stadsbedrijven, Filip Sauvillers: techniek, Frank Segers: decor, Griet Mertens: rekwisieten, Rita Ketelers: kledij, Tom Daniëls: catering

TECHNIEK

Jean Clefas, Eddy Erpels, Fons Van Craenenbroeck, Freddy Vanhemelryck, Geert Maes, Gery Smans, Hans Geerts, John Smet, Jorgen Jacobs, Lorenz Vanhemelryck, Paul Kox, Yves Vanhemelryck, Yves Vrijhoeven

KLEDIJ

Fanny Verbist, Josée De Proost, Josée Van Boxel, Lia Versmissen, Linda Verhaegen, Paula Broeckx, Rina Geerts, Rita Van de Vel

LOCATIEVERANTWOORDELIJKEN

An Lescouhier, Arjoena Van Gerwen, Frank Lescouhier, Huub Venken, Ludo Baten, Maarten Meyers, Rita Keuten, Sylva Vanhoudt, Stan Taeymans, Wannes Starckx

GIDSEN

Eliane Van Impe, Flip de Clerck, Frank Segers, Harry Stabel, Jos Grommen, Jos Wouters, Luc Steeman, Michel Vande Voorde, Nin Van Hove, Ortwyn Arts, Paul Meerbergen, Rita Dries, Trees Voorts, Wim Paeshuysse

CONTROLEURS

Annemie Taeymans, Bart Baelus, Edwin Dewinter, Fanny Verdist, François Don Porto Carrero, Guy Van Tornout, Ingrid Verhaeghen, Louis Conjaerts, Ludo Abrahams, Maria Adriaensens, Martine Vanhecke, Mark Jongbloeth, Michel Van de Voorde, Paula Broeckx, Peter Van Gael, Philippe Ceulemans, Ria Toelen, Roger Delahaut, Stan Taeymans, Wery Teerlinck, Tos 76 leden

MUZIKANTEN

leerlingen en leerkrachten van de Stedelijke Academie voor Muziek, Woord en Dans

FILM

Bart Cabanier, Peter Eysemans, Robert Tauwenberg, Yves Teuwens, Stéphane Bouveroux

MET DANK AAN

Alain van Hove, Annemie Van Hees, Barbara Belza, Bart Sas, Bart Segers, Bart Vercauteren, Bas Matthysens, Ben Verdick, Chris Van Gijsel, Danny Melis, Fer Van De Vliet, Filip Cremers, Griet Stappaerts, Guy Stappaerts, Harry De Kok, Herman Heyns, Ignace Cornelissen, Inge Lenaerts, Jan Goovaerts, Jan Schuurkes, Josiane Driesen, Katelijan Van den Kieboom, Koen Van Rompaey, Kristien Sysmans, Kurt Morissens, Laure Roymans, Lieve Wouters, Liliane Ooms, Luc Op de Beeck, Maarten Van de Wiel, Marc Grimon, Maria Wouters, Margriet Hufkens, Marie Peeters, Marrek Leysen, Maurice Van de Wiel, Mevr. Keuppens, Mevr. Van Cauwenbergh, Patrick Van Gompel, personeel van de dienst stadsbedrijven, Peter Ennekens, Sam Van Clemen, Stijn Jacobs, Theo Looyens, Toni Hapers, Walter Boogers

VERENIGINGEN/BEDRIJVEN

Armada Projectontwikkeling, Café Bristol, Cafe Sint Pieter, Cultuurhuis de Warande, Dansgroep Zonne, Drimavino, Fabriek81, Groep Heeren, Heilig-Graf Instituut, Hofpoorttheater Elckerlijc, In Focus, Manège The New Castelyn, Nationaal Museum van de Speelkaart (TRAM 41), Natuurpunt/Landschap de Liereman, OCMW-Begijnhof, Ommegang van de Hegge Poederlee, Orakel, Politie Turnhout, Pro Industries, Rechtbank Turnhout, Scouts Sint-Victor, Sint-Victor Turnhout, Stad Turnhout, Stedelijke Academie voor Muziek, Woord en Dans, Strip Turnhout, Theaterhuis Het Gevolg, Toneelvereniging De Franciscusgezellen, Tos 76, Turnhout 2012, Videoclub

Een organisatie van vzw Slag van Turnhout 1789

Bestuur	
voorzitter	Chris Van Wijnsberghe
secretaris	Erik Crols
ondervoorzitter	Francis Stijnen
penningmeester	Luc Devisser

